

Milica Damjanović, NAPREDNI POKRET STUDENATA BEOGRADSKOG UNIVERZITETA, 1919—1929, Knjiga I, Nolit, Beograd, 1966, 173.

Pored nekoliko veoma zapaženih knjiga, u redakciji Instituta za istoriju radničkog pokreta Srbije izašla je i monografija Milice Damjanović o naprednom studentskom pokretu na Beogradskom univerzitetu u periodu od 1919—1929, koja predstavlja doprinos proučavanju nastanka i razvoja, ne samo naprednog studentskog već i naprednog omladinskog i radničkog pokreta u Jugoslaviji između dva svetska rata.

Borbene tradicije studenata Beogradskog univerziteta — čije se niti pružaju u istorijsku prošlost, od 70-tih godina XIX veka, odnosno od doba Svetozara Markovića i njegovih socijalističkih sledbenika: Mite Cenića, Vase Pelagića i drugih, produžile su se i na period koji se u monografiji obrađuje — svakako izražene u novim oblicima, bile su glavna preokupacija autora ove monografije čitavih deset godina. Kao plod tako upornog, savesnog i marljivog naučnoistraživačkog rada na ovom problemu, i pored mnogih teškoća, nastala je ova dobra i veoma vredna pažnje knjiga o naprednom studentskom pokretu na Beogradskom univerzitetu.

Ovim svojim obimnijim radom autor je, uz ogroman napor, nastojao da mnoga progresivna zbivanja na Beogradskom univerzitetu, bilo da su potekla iz potreba i prilika, koje su na njemu vladale u pojedinim periodima političkog i kulturnog života, bilo da su na njemu našli odjeka neki krupni događaji iz života jugoslovenskih naroda — nađu svoje odgovarajuće mesto u historiografiji revolucionarnog jugoslovenskog radničkog pokreta.

Napori autora u ovom pravcu nisu u potpunosti urodili plodom zbog nedostatka primarnih izvora, posebno partijske, odnosno skojevske provenijencije. Zbog toga u ovoj knjizi nisu ni mogle biti date potpune ocene o ulozi pojedinih ličnosti u naprednom studentskom pokretu. I pored tih nedostataka, uz pomoć veoma kritičkog proučavanja stenografskih beležaka, štampe, sećanja i neposrednog kazivanja učesnika pokreta, on je uspeo da napiše dobru monografiju o tom studentskom pokretu na Beogradskom univerzitetu koja baca nova svetla, uz potpuno nove ocene, na mnoga pitanja ovog problema i u ovom periodu.

Cela knjiga, napisana na 173 strane, podeljena je na pet delova: Uvod i četiri poglavlja uz zaključak i imenični registar na kraju knjige.

U uvodnom delu (3—11) autor daje kratak presek razvitka studentskog pokreta na Beogradskom univerzitetu, čiji se začeci gotovo podudaraju sa otvaranjem Univerziteta 1863. godine. Na redove velikoškolaca izvršile su snažan i trajan uticaj socijalističke ideje Svetozara Markovića i njegovih

sledbenika, a formiranjem kluba velikoškolaca, devedesetih godina XIX veka, kao i drugih studentskih udruženja, njihova delatnost dobija organizovanije oblike.

Razvoju naprednog studentskog pokreta krajem prošlog veka mnogo su doprineli Filip Filipović, Triša Koclerović, a od početka XX veka Dimitrije Tucović, Dušan Popović, Sima Marković, Kosta Novaković, Miloš Trebinjac, Živko Jovanović, Mihajlo Todorović, i drugi koji su kao učesnici toga pokreta bili inspiratori mnogih njegovih akcija, kao, na primer, širokog učestvovanja naprednih studenata u velikim martovskim demonstracijama 1903. godine. Od martovskih demonstracija 1903. napredna studentska omladina Beogradskog univerziteta, okupljena oko kluba studenata socijaldemokrata, zajedno sa radničkom i srednjoškolskom omladinom, povukla je duboku brazdu između sebe i tadašnjeg reakcionarnog režima i ušla u aktivnu političku borbu sa njim. Ta će borba, kasnije — posle stvaranja zajedničke jugoslovenske države, preko junskih demonstracija 1919. godine, aprilskog okršaja 1920. i otpora pritisku režima, koji se javljao 1924—1925. — izrasti 30-tih godina i pred II svetski rat u masovni pokret studenata Beogradskog univerziteta, koji će se tada svojom borbenošću uvrstiti među najrevolucionarnije pokrete u svetu.

U prvom poglavlju ove monografije (11—53) prikazano je obnavljanje revolucionarnog pokreta studenata Beogradskog univerziteta posle prvog svetskog rata. U tom periodu koji autor obeležava kao prvu fazu razvoja naprednog studentskog pokreta u takozvanom legalnom periodu od 1919—1920. našao se studentski pokret u potpuno izmenjenim uslovima, pod pritiskom dubokih promena u tadašnjem društvenom političkom životu. On je tada, kao i napredni omladinski pokret počeo dobijati nove kvalitete — jasnu socijalističku i komunističku orijentaciju.

Na preorijentaciju i opredeljenje omladine ulevo, po oceni autora, delovalo je više komponenata: besmisao rata i nevolje koje je doneo svetu, razotkrivanje pravnih ciljeva ratujućih sila, revolucionarni potresi, a osobito pobjeda oktobarske socijalističke revolucije u Rusiji i opšte nastajanje revolucionarne situacije u tadašnjoj Evropi i stvaranje pojedinih socijalističkih organizacija u zemlji.

Na to je znatno uticalo i razočaranje najboljih predstavnika jugoslovenskog revolucionarnog omladinskog pokreta u svoja dotadašnja vodstva i način ostvarenja nacionalno-oslobodilačkih ciljeva koji se među prvima preorijentišu na nove koloseke borbe pod uticajem revolucionarnog vala velikog Oktobra.

Veoma su interesantna autorova istraživanja materijalnog položaja studenata Beogradskog univerziteta, na kojem se po završetku prvog svetskog rata, posle više od 4 godine prekida rada, našlo nekoliko generacija studenata koji su započeli studije pre izbivanja rata, pa čak i pre balkanskih ratova. Sve nedaće usled teških ekonomskih prilika u zemlji najpre i najteže su osetili studenti; teškoće stanovanja, snabdevanja, ishrane, opadanje vrednosti novca itd. (13).

Autor je nastojao da utvrdi i socijalni sastav studenata, njihovo poreklo, materijalno stanje, uslove studiranja, ali u tome nije u potpunosti uspeo zbog nedostatka dokumenata. Materijalni položaj studenata naročito se pogoršavao prilivom velikog broja novih studenata na Beogradski univerzitet, na koji se do 12. novembra 1919. godine upisalo 3.250 studenata, a upis je

još trajao (16). U cilju rešavanja materijalnih problema studenata obnovljene su predratne organizacije studenata »Pobratimstvo« i »Fond za potpomaganje siromašnih studenata«, koje su se morale u toku 1919. i 1920. godine neprestano i žilavo boriti sa ogromnim materijalnim teškoćama.

Posle obrade pitanja obnavljanja rada Beogradskog univerziteta i materijalnog položaja studenata, autor prelazi na proces organizovanja naprednih studenata Beogradskog univerziteta koji je uporedo tekao sa obnavljanjem partijskih i sindikalnih organizacija u zemlji.

U ovom delu knjige autor najveću pažnju poklanja stvaranju prve revolucionarne studentske organizacije na Beogradskom univerzitetu — Kluba studenata komunista, aprila 1919. godine na koji je veliki uticaj izvršilo stvaranje revolucionarne radničke partije — Socijalističke radničke partije Jugoslavije (Komunista), te održavanju Sindikalnog kongresa i Kongresa žena socijalista (22). Klasno obeležje Kluba bilo je izraženo njegovim nazivom — Klub studenata **Komunista**, a i programom — da je »pomagač radničke klase u borbi za izvojevanje vlasti, da članovi studentskog komunističkog Kluba treba da budu otvoreni komunisti, jer to nije trenutna taktika u radu, u vreme kada su potrebne glasne deklaracije, nego nov duh borbe koji će sve više rasplamsavati i ići svojim putem«. Na osnivačkom sastanku Kluba, 26. aprila 1919, napredni studenti su u svojoj revolucionarnosti išli tako daleko da su zamerali Partiji što je naziv komunista zadržan bojažljivo, u zagradi, i da je sa tim nazivom trebalo otvoreno istupiti.

Klub studenata komunista odmah je otpočeo sa revolucionarnim radom i akcijama, kao, na primer, organizovanjem velikih demonstracija 23. juna 1919. zbog hapšenja nekih studenata komunista, radom na osnivanju SKOJ-a, 10. oktobra 1919, zajedno sa Socijalističkim udruženjem studenata Zagrebačkog univerziteta itd.

Tokom 1920. godine studentski komunistički pokret na Univerzitetu je još više ojačao. Studenti komunisti su zadobili rukovodeće položaje u Fondu za pomaganje siromašnih studenata. Materijalni položaj studenata kojem je autor posvetio dosta pažnje bio je veoma težak. Zahtev za poboljšanje ovoga položaja studenti su oštro postavili na svome mitingu od 4. aprila 1920. Na miting i zahteve vlada je odgovorila brutalnim napadom policije koji se završio krvoproliećem. Ovoj borbi studenata komunista mogu se pridodati i mnoge akcije, među kojima i njihovo učešće u opštinskim i parlamentarnim izborima 1920.

U drugom delu knjige (53—73) autor obrađuje studentski pokret od »Obznane« do osnivanja Udruženja studenata marksista oktobra 1922. godine. Donošenjem »Obznane« nastali su teški dani za napredni studentski pokret na Beogradskom univerzitetu, kao i za komunistički i radnički pokret u celoj zemlji. »Obznanom« je bila zabranjena delatnost KPJ i organizacija i udruženja koje su bile neposredno pod njenim uticajem. Po oceni autora to je značilo kraj jednog perioda bogatog legalnom delatnošću komunističkih omladinskih organizacija i velikom uspehu u pokretanju omladine u mnoge značajne političke akcije. To je bio i kraj jednog perioda obeleženog posebno masovnošću pokreta, ali ipak, po mišljenju autora, nedovoljno stabilizovanog, i nedovoljno prekaljenog u borbi sa režimom koji se sve više snalazio, učvršćivao i konsolidovao, pokazujući odlučnost, kao i primene raznovrsnih metoda u borbi protiv revolucionarnog pokreta. Udarac režima bio je tako snažan i iznenadan, da je, po oceni autora, potpuno dezorganizovao Partiju,

opterećenu još socijaldemokratskim shvatanjima, naročito oblicima i putevima borbe, tako da je i Klub studenata komunista bez dovoljne usmerenosti, bez odgovarajuće pomoći koja mu je u ovim teškim momentima bila neophodno potrebna bio gotovo prepušten sam sebi. Zbog odsustva takve pomoći, ubrzo je posle »Obznane« i »Zakona o zaštiti države« došlo do njegovog naglog osipanja. Međutim, i pored nastalih teškoća, studenti komunisti su u ovom periodu pružali izvestan otpor režimu, pa čak izvodili i akcije, među kojima je bila najpoznatija februara 1921. godine, protiv vladinih odredaba o oduzimanju stipendija komunistima i o njihovom proganjanju sa Univerziteta. Posle kratkotrajnog šoka, redovi studenata komunista se ponovo pribiraju i konsoliduju i ponovo dolazi do njihovog značajnog uticaja prilikom izbora uprave Fonda za pomaganje siromašnih studenata krajem 1921. godine. Posle uspeha studenti komunisti, na čelu naprednih studenata Beogradskog univerziteta, otpočeli su borbu za poboljšanje materijalnog položaja studenata i protiv režimskih progona. Tako su ove akcije studenata bile kao prve laste koje su se probijale kroz žestoku buru posle »Obznane« u Jugoslaviji. Akcijama studenata komunista pridružila se i borba za oživljavanje rada komunističke omladine i obnavljanje ilegalnih organizacija SKOJ-a tokom 1922. godine.

Treće poglavlje ove knjige (73—107) autor počinje osnivanjem novog legalnog »Udruženja studenata marksista« (osnovanog 15. X 1922) kao okvira i tribine za delovanje studenata komunista u legalnim uslovima. Ovo Udruženje će se održati u čitavom periodu, sve do zavođenja šestojanuarske diktature 1929. godine. Aktivnost Udruženja nalaziće snažnu podršku u delatnosti Nezavisne radničke partije Jugoslavije i SKOJ-a, i čitav studentski pokret dobiće u intenzitetu, što će se ispoljiti u novim legalnim oblicima njegove aktivnosti. Na osnovu svestranog proučavanja, prilično oskudnih partijskih dokumenata, autor je došao do zaključka da je povezanost između Udruženja studenata marksista i NPPJ bila isto tako čvrsta, kao što je bila i između Kluba studenata komunista i SRPJ. Ta povezanost nije bila samo u tome što je sadržajno rad Kluba studenata marksista bio na opštoj liniji i programskim zadacima NPPJ nego i u tome što su gotovo svi članovi Udruženja bili i članovi NRPJ, što su često bili funkcioneri i rukovodioci u organizacijama NRPJ. Zahvaljujući tako čvrstoj povezanosti, napredni studenti su dobijali snažnu podršku od NRPJ i SKOJ-a u mnogobrojnim svojim akcijama, a posebno u svojoj borbi za autonomiju Univerziteta. U obradi ovih akcija autor se ne ograničava samo na borbu studenata Beogradskog univerziteta već zahvata i akcije studenata i na Zagrebačkom univerzitetu i činjenicama dokazuje da su te akcije bile povezane i da je borba jednih povlačila u borbu i druge. Veze između studenata Beogradskog i Zagrebačkog univerziteta bile su veoma čvrste i mnogostrane. Ovo poglavlje o razvoju naprednog studentskog pokreta koje obuhvata vreme do kraja 1924, autor završava prikazom velikih demonstracija studenata januara 1925. godine protiv ministra prosvete Svetozara Pribičevića.

Četvrto poglavlje (107—155) odnosi se na delatnost i borbu studenata Beogradskog univerziteta u periodu od 1924. do šestojanuarske diktature 1929. godine. Osnovna karakteristika ovog perioda, po oceni autora, je u tome da posle kulminacije studentskog pokreta tokom 1924. godine, ostvarene pod uticajem uspešne aktivnosti legalnih organizacija KPJ i SKOJ-a, nastaje postepeno jenjavanje pokreta, da bi se krajem 1927. i tokom 1928, uporedo sa

oživljavanjem radničkog pokreta i jačanjem šireg demokratskog pokreta u zemlji, ponovo razvio.

Kao posledica snažnog pritiska vladajućeg režima nad NRPI i Savezom radničke omladine Jugoslavije, odmah na početku ovog perioda rad Udruženja studenata marksista je postepeno slabio. Iako formalno nije bilo zabranjeno, njegova aktivnost bila je sprečavana i otežavana. Da bi se oslobodili pritiska režima, studenti komunisti su krajem 1925. godine došli na ideju da osnuju jedno šire Udruženje studenata, ideološki manje eksponirano, koje bi u uslovima političke reakcije omogućilo širu legalnu aktivnost studenata. Ovo novo Udruženje je nazvano »Progres«. U ovom poglavlju autor je obradio formiranje i delatnost raznih drugih stručnih i kulturnih udruženja studenata kao, na primer, Udruženja studenata pravnika, medicinara, tehničara, istoričara, šumara, Akademskog pozorišta, Udruženja studenata za ligu naroda, Jadranske straže itd. Pored obrade ovih udruženja, autor se dotiče i delatnosti i uloge studentskih organizacija i klubova drukčije političke orijentacije koje su se na bilo koji način doticale delatnosti naprednih studenata (Klub studenata zemljoradnika, republikanaca, demokrata itd.).

Od izuzetnog značaja u ovoj monografiji jeste napor autora u ispitivanju uticaja Partije i SKOJ-a na formiranje revolucionarnog studentskog pokreta i povezanosti studentskih akcija sa linijom i politikom Partije. Uprkos velikim teškoćama (zbog nedostatka materijala), autor je došao do zaključaka da je ta povezanost u celom ovom periodu bila permanentna i da se ostvarivala na različite načine. Ovaj zaključak, zasnovan na do sad neproučenim partijskim dokumentima, utoliko je značajniji što iz osnova pobija do tada neka shvatanja da nije bilo uticaja Partije i SKOJ-a na napredni studentski pokret, da su veze bile slabe, i da je Udruženje studenata marksista bila neka »divlja organizacija«. Pobijajući ova mišljenja, autor primećuje da je ta povezanost postojala, istina ponekad slabija, i da je Udruženje studenata marksista bilo tribina za istupanje istaknutih predstavnika komunističkog pokreta kao, na primer, Sime Markovića, Mike Todorovića, Rajka Jovanovića, Otokara Keršovanija i drugih. Na drugoj strani iz redova studenata komunista, kao i Udruženja studenata marksista izrasli su istaknuti revolucionari našeg komunističkog pokreta kakvi su bili Vladimir Čopić, Milan Mijalković, Vlada Nešić, Mustafa Golubić, Miloš Pantić, Ivan Milutinović, Mido Vukomanović i mnogi drugi.

U metodološkom pogledu razvoj naprednog studentskog pokreta posmatran je kao sastavni deo naprednog omladinskog pokreta, a obrađeno je i njegovo stvaranje i organizovanje, njegove akcije i uspesi, kao i slabosti.

Autor lako izlaže materiju i komponuje je tako da obrađena pitanja prozilaze jedna iz drugih. Lak i tečan način izlaganja, uz rutinersku sredenost materijala, čini da monografija predstavlja jednu dobro obrađenu celinu.

Ova monografija koja je prva ozbiljnija studija o naprednom studentskom pokretu predstavlja doprinos u istraživanju perioda progresivne, a u osnovi revolucionarne aktivnosti studenata, čije će komponente biti utkane u jedan od najznačajnijih perioda života i borbe studenata Beogradskog univerziteta, kada će se taj pokret uvrstiti među najznačajnije oslonce KPJ neposredno u periodu pred II svetski rat i našu revoluciju i kada će postati jedna od stalnih nepresušnih pritoka koja će se sliti u moćnu reku narodne revolucije.

Žarko JOVANOVIĆ